

# **FOUNDATION COURSE**

## **SEMESTER III AND IV**

### **Semester III**

**Internal marks: 25**

**External marks: 75**

**Total Marks: 100**

**Lectures: 45**

### **Objectives**

- i. Develop a basic understanding about issues related to Human Rights of weaker sections, ecology, and science and technology.
- ii. Gain an overview of significant skills required to address competition in career choices
- iii. Appreciate the importance of developing a scientific temper towards technology and its use in everyday life

### **Module 1 Human Rights Provisions, Violations and Redressal (12 lectures)**

- A. Scheduled Castes- Constitutional and legal rights, Forms of violations, Redressal mechanisms. **(2 Lectures)**
- B. Scheduled tribes- Constitutional and legal rights, Forms of violations, Redressal mechanisms. **(2 Lectures)**
- C. Women- Constitutional and legal rights, Forms of violations, Redressal mechanisms. **(2 Lectures)**
- D. Children- Constitutional and legal rights, Forms of violations, Redressal mechanisms. **(2 Lectures)**
- E. People with Disabilities, Minorities, and the Elderly population- Constitutional and legal rights, Forms of violations, Redressal mechanisms. **(4 Lectures)**

### **Module 2 Dealing With Environmental Concerns (11 lectures)**

- A. Concept of Disaster and general effects of Disasters on human life- physical, psychological, economic and social effects. **(3 Lectures)**
- B. Some locally relevant case studies of environmental disasters. **(2 Lectures)**
- C. Dealing with Disasters - Factors to be considered in Prevention, Mitigation (Relief and Rehabilitation) and disaster Preparedness. **(3 Lectures)**
- D. Human Rights issues in addressing disasters- issues related to compensation, equitable and fair distribution of relief and humanitarian approach to resettlement and rehabilitation. **(3 Lectures)**

### **Module 3 Science and Technology I (11 lectures)**

- A. **Development of Science-** the ancient cultures, the Classical era, the Middle Ages, the Renaissance, the Age of Reason and Enlightenment. **(3 Lectures)**

- B. Nature of science-** its principles and characteristics; Science as empirical, practical, theoretical, validated knowledge. **(2 Lectures)**
- C. Science and Superstition-** the role of science in exploding myths, blind beliefs and prejudices; Science and scientific temper- scientific temper as a fundamental duty of the Indian citizen. **(3 Lectures)**
- D. Science in everyday life-** technology, its meaning and role in development; Interrelation and distinction between science and technology. **(3 Lectures)**

**Module 4 Soft Skills for Effective Interpersonal Communication **(11 lectures)****

**Part A **(4 Lectures)****

- I) Effective Listening - Importance and Features.
- II) Verbal and Non-Verbal Communication; Public-Speaking and Presentation Skills.
- III) Barriers to Effective Communication; Importance of Self-Awareness and Body Language.

**Part B **(4 Lectures)****

- I) Formal and Informal Communication - Purpose and Types.
- II) Writing Formal Applications, Statement of Purpose (SOP) and Resume. III) Preparing for Group Discussions, Interviews and Presentations.

**Part C **(3 Lectures)****

- I) Leadership Skills and Self-Improvement - Characteristics of Effective Leadership. II) Styles of Leadership and Team-Building.

**Projects / Assignments (for Internal Assessment)**

- i. Projects/Assignments should be drawn for the component on Internal Assessment from the topics in **Module 1 to Module 4**.
- ii. Students should be given a list of possible topics - at least 3 from each Module at the beginning of the semester.
- iii. The Project/Assignment can take the form of Street-Plays / Power-Point Presentations / Poster Exhibitions and similar other modes of presentation appropriate to the topic.
- iv. Students can work in groups of not more than 8 per topic.
- v. Students must submit a hard / soft copy of the Project / Assignment before appearing for the semester end examination.

### QUESTION PAPER PATTERN (Semester III)

The Question Paper Pattern for Semester End Examination shall be as follows:

**TOTAL MARKS: 75**

**DURATION: 150 MINUTES**

<b>QUESTION NUMBER</b>	<b>DESCRIPTION</b>	<b>MARKS ASSIGNED</b>
<b>1</b>	<b>i.</b> Question 1 A will be asked on the meaning / definition of concepts / terms from all Modules. <b>ii.</b> Question 1 B will be asked on the topic of the Project / Assignment done by the student during the Semester <b>iii.</b> In all 8 Questions will be asked out of which 5 have to be attempted.	<b>a)</b> Total marks: 15  <b>b)</b> For 1 A, there will be 3 marks for each subquestion.  <b>c)</b> For 1 B there will be 15 marks without any break-up.
<b>2</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 1	15
<b>3</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 2	15
<b>4</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 3	15
<b>5</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 4	15

**Module 1      Significant, contemporary Rights of Citizens      (12 lectures)**

- A. Rights of Consumers**-Violations of consumer rights and important provisions of the Consumer Protection Act, 2016; Other important laws to protect consumers; Consumer courts and consumer movements. **(3 Lectures)**
- B. Right to Information**- Genesis and relation with transparency and accountability; important provisions of the Right to Information Act, 2005; some success stories. **(3 Lectures)**
- C. Protection of Citizens'/Public Interest**-Public Interest Litigation, need and procedure to file a PIL; some landmark cases. **(3 Lectures)**
- D. Citizens' Charters, Public Service Guarantee Acts.** **(3 Lectures)**

**Module 2      Approaches to understanding Ecology      (11 lectures)**

- A. Understanding approaches to ecology**- Anthropocentrism, Biocentrism and Eco centrism, Ecofeminism and Deep Ecology. **(3 Lectures)**
- B. Environmental Principles-1**: the sustainability principle; the polluter pays principle; the precautionary principle. **(4 Lectures)**
- C. Environmental Principles-2**: the equity principle; human rights principles; the participation principle. **(4 Lectures)**

**Module 3      Science and Technology II      (11 lectures)**

**Part A: Some Significant Modern Technologies, Features and Applications:**

**(7 Lectures)**

- i. **Laser Technology**- Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation; use of laser in remote sensing, GIS/GPS mapping, medical use.
- ii. **Satellite Technology**- various uses in satellite navigation systems, GPS, and imprecise climate and weather analyses.
- iii. **Information and Communication Technology**- convergence of various technologies like satellite, computer and digital in the information revolution of today's society.
- iv. **Biotechnology and Genetic engineering**- applied biology and uses in medicine, pharmaceuticals and agriculture; genetically modified plant, animal and human life.
- v. **Nanotechnology**- definition: the study, control and application of phenomena and materials at length scales below 100 nm; uses in medicine, military intelligence and consumer products.

**Part B: Issues of Control, Access and Misuse of Technology.**

**(4 Lectures)**

**Module 4 Introduction to Competitive Examinations**

**(11 lectures)**

**Part A. Basic information on Competitive Examinations- the pattern, eligibility criteria and local centres:**

**(4 Lectures)**

- i. Examinations conducted for entry into professional courses - Graduate Record Examinations (GRE), Graduate Management Admission Test (GMAT), Common Admission Test (CAT) and Scholastic Aptitude Test (SAT).
- ii. Examinations conducted for entry into jobs by Union Public Service Commission, Staff Selection Commission (SSC), State Public Service Commissions, Banking and Insurance sectors, and the National and State Eligibility Tests (NET / SET) for entry into teaching profession.

**Part B. Soft skills required for competitive examinations-**

**(7 Lectures)**

- i. Information on areas tested: Quantitative Ability, Data Interpretation, Verbal Ability and Logical Reasoning, Creativity and Lateral Thinking
- ii. Motivation: Concept, Theories and Types of Motivation
- iii. Goal-Setting: Types of Goals, SMART Goals, Stephen Covey's concept of human endowment
- iv. Time Management: Effective Strategies for Time Management
- v. Writing Skills: Paragraph Writing, Report Writing, Filing an application under the RTI Act, Consumer Grievance Letter.

**Projects / Assignments (for Internal Assessment)**

- i. Projects/Assignments should be drawn for the component on Internal Assessment from the topics in **Module 1 to Module 4**.
- ii. Students should be given a list of possible topics - at least 3 from each Module at the beginning of the semester.
- iii. The Project/Assignment can take the form of Street-Plays / Power-Point Presentations / Poster Exhibitions and similar other modes of presentation appropriate to the topic.
- iv. Students can work in groups of not more than 8 per topic.
- v. Students must submit a hard / soft copy of the Project / Assignment before appearing for the semester end examination.

### QUESTION PAPER PATTERN (Semester IV)

The Question Paper Pattern for Semester End Examination shall be as follows:

**TOTAL MARKS: 75**

**DURATION: 150 MINUTES**

<b>QUESTION NUMBER</b>	<b>DESCRIPTION</b>	<b>MARKS ASSIGNED</b>
<b>1</b>	<b>i.</b> Question 1 A will be asked on the meaning / definition of concepts / terms from all Modules.	<b>a)</b> Total marks: 15 <b>b)</b> For 1 A, there will be 3 marks for each sub-question.
	<b>ii.</b> Question 1 B will be asked on the topic of the Project / Assignment done by the student during the Semester  <b>iii.</b> In all 8 Questions will be asked out of which 5 have to be attempted.	<b>c)</b> For 1 B there will be 15 marks without any break-up.
<b>2</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 1	15
<b>3</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 2	15
<b>4</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 3	15
<b>5</b>	Descriptive Question with internal option (A or B) on Module 4	15

## References

1. Asthana, D. K., and Asthana, Meera, *Environmental Problems and Solutions*, S. Chand, New Delhi, 2012.
2. Bajpai, Asha, *Child Rights in India*, Oxford University Press, New Delhi, 2010.
3. Bhatnagar Mamta and Bhatnagar Nitin, *Effective Communication and Soft Skills*, Pearson India, New Delhi, 2011.
4. G Subba Rao, *Writing Skills for Civil Services Examination*, Access Publishing, New Delhi, 2014
5. Kaushal, Rachana, *Women and Human Rights in India*, Kaveri Books, New Delhi, 2000.
6. Mohapatra, Gaur Krishna Das, *Environmental Ecology*, Vikas, Noida, 2008.
7. Motilal, Shashi, and Nanda, Bijoy Lakshmi, *Human Rights: Gender and Environment*, Allied Publishers, New Delhi, 2007.
8. Murthy, D. B. N., *Disaster Management: Text and Case Studies*, Deep and Deep Publications, New Delhi, 2013.
9. Parsuraman, S., and Unnikrishnan, ed., *India Disasters Report II*, Oxford, New Delhi, 2013
10. Reza, B. K., *Disaster Management*, Global Publications, New Delhi, 2010.
11. Sathe, Satyaranjan P., *Judicial Activism in India*, Oxford University Press, New Delhi, 2003.
12. Singh, Ashok Kumar, *Science and Technology for Civil Service Examination*, Tata McGraw Hill, New Delhi, 2012.
13. Thorpe, Edgar, *General Studies Paper I Volume V*, Pearson, New Delhi, 2017.

**विषय: पायाभूत अभ्यास – आजच्या समस्या**

**वर्ग: द्वितीय वर्ष वाणिज्य**

**सत्र: ०३**

---

### **१)मानवाधिकार प्रावधान, उल्लंघन आणि निवारण**

- अ)अनुसूचित जाति- संवैधानिक आणि कायदेशीर अधिकार,उल्लंघनाचे स्वरूप , निराकरण यंत्रणा.  
ब)अनुसूचित जमाती- संवैधानिक आणि कायदेशीर अधिकार, उल्लंघनाचे स्वरूप,निराकरण यंत्रणा.  
क) महिला- संवैधानिक आणि कायदेशीर अधिकार,उल्लंघनाचे स्वरूप,निराकरण यंत्रणा  
ड) बालके - संवैधानिक आणि कायदेशीर अधिकार,उल्लंघनाचे स्वरूप,निराकरण यंत्रणा  
इ)अपंग,अल्पसंख्याक आणि वृद्ध लोक - संवैधानिक आणि कायदेशीर हक्क, उल्लंघनाचेप्रकार,निराकरण यंत्रणा.

### **२)पर्यावरणासंबंधी चिंता हाताळताना**

अ )आपत्ती –संकल्पना, व्याख्या. आपत्तीचे प्रकार: नैसर्गिक आपत्ती,मानवनिर्मितआपत्ती, आपत्तीचे मानवी जीवनावरील सामान्य परिणाम -शारीरिक परिणाम,मानसिक परिणाम, आर्थिक परिणाम,सामाजिक परिणाम.

ब )पर्यावरणीय आपत्तींची स्थानिक पातळीवरील काही व्यष्टी अभ्यास

क )आपत्ती व्यवस्थापन:

प्रतिबंध करण्यासाठीचे घटक ,हानीची तीव्रता कमी करणे,त्वरित मदत आणि पुनर्वसन III)दीर्घकालीन उपायआपत्तीची पूर्व तयारी:I)संपर्क व्यवस्था नियोजन II) प्रशिक्षण III)जखमींची माहिती IV)साठा प्रतिक्रिया पूर्व परिस्थिती अवस्था

ड )आपत्ती विषयी मानवाधिकार :नुकसान भरपाई आणि मदतीचे वाटप –I)वितरणात भेदभाव II)मागास जातींवर अत्याचार III)माहितीचा अभाव IV)नुकसान भरपाई दावा करताना छळ.पुनर्वसन आणि पुनर्रचना मानवी दृष्टीकरण

### **३)विज्ञान आणि तंत्रज्ञान I**

अ )विज्ञान विकास:प्राचीन संस्कृतीत विज्ञानाचा विकास.पारंपारिक कालखंडातील विज्ञानाचा विकास , मध्ययुग, विज्ञान विकासातील पुरुज्जीवन कालावधी .तर्कशक्ती व प्रबोधनाचे युग .

ब)विज्ञानाचे स्वरूप - विज्ञानाची व्याख्या ,विज्ञानाची तत्त्वे आणि वैशिष्ट्ये – वस्तुनिष्ठता, सर्जनशीलविचार, वैश्विक मुलभूत कल्पनाविज्ञान म्हणजे ज्ञान -१)अनुभवजन्य ज्ञान, सैद्धांतिक ज्ञान, प्रात्यक्षिक ज्ञान, विधीग्राह्य ज्ञान.

क)विज्ञान आणि अंधश्रद्धा –वैज्ञानिकता हे भारतीय नागरीकाचे मुलभूत कर्तव्य, व्यावहारिक तार्किकता, मतभिन्नता टाळणे.विज्ञान आणि वैज्ञानिक स्थिती:

ड)दररोजच्या जीवनात विज्ञान – तंत्रज्ञान, त्याचा अर्थ आणि विकासातील भूमिका,विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाचा परस्परसंबंधआणि तंत्रज्ञानातील भेद



## ४)प्रभावी आंतरवैयक्तिक संज्ञापनासाठी सुलभ कौशल्य

### भाग – अ)

१)प्रभावी श्रवण– प्रस्तावना,महत्त्व , वैशिष्ट्ये .

२)भाषिक आणि अभाषिक संज्ञापन-जनसंवाद आणि सादरीकरण कौशल्य

३) प्रभावी संप्रेषणातील अडथळे-स्वयं जाणिवेचे आणि देहबोलीचे महत्त्व .

### भाग ब)

१)औपचारिक आणि अनौपचारिक संज्ञापन –उद्देश,प्रकार.

२)औपचारिक अर्ज लिहिणे- उद्देश पत्रक, वैयक्तिक माहिती - वैयक्तिक माहिती.

३) गट चर्चा, मुलाखती आणि सादरीकरणांची तयारी करणे .

क) नेतृत्व कौशल्य आणि स्व-सुधारणा – I)प्रभावी नेतृत्व वैशिष्ट्ये .

II) नेतृत्व गुण-आणि संघ उभारणी .

## ५))प्रकल्प / असाइनमेंट (अंतर्गत मूल्यांकनासाठी)

- i. अंतर्गत मूल्यांकनातील घटकांसाठी प्रकल्प / असाइनमेंट आवश्यक आहे.
- ii. विद्यार्थ्यांना संभाव्य विषयांची यादी दिली जाते - प्रत्येक मॉड्यूलमधील कमीतकमी तीन विषय .
- iii. प्रकल्प / असाइनमेंट स्ट्रीट-प्ले / पॉवर-पॉइंट सादरीकरणे / पोस्टरचा फॉर्म घेऊ शकतात.
- iv. विद्यार्थी ८ पेक्षा जास्त विषयांच्या गटांमध्ये काम करू शकत नाहीत.
- v. विद्यार्थ्यांपर्यंत प्रकल्पाच्या / नियुक्त केलेल्या विद्यार्थ्यांची हार्ड / सॉफ्ट कॉपी सादर करणे आवश्यक आहे

## पेपरचे नाव-पायाभूत अभ्यास-आजच्या समस्या.

### १)नागरिकांचे महत्त्वपूर्ण, समकालीन अधिकार

अ)ग्राहक चळवळ-१ प्रस्तावना ,व्याख्या२ वैशिष्ट्ये –स्वयं संरक्षण ,एकीचे बळ ,लोकशाही चळवळ .३ कार्ये ४ उपभोक्त्यांचे हक्क –निवडीचा हक्क, सुरक्षितेचा हक्क,तक्रार निवारण हक्क.५ग्राहक संरक्षण कायदा, २०१६६ ; ग्राहकांचे संरक्षण करण्यासाठी इतर महत्त्वाचे कायदे७ ग्राहक न्यायालये - ग्राहक अधिकारांचे उल्लंघन आणि महत्त्वाच्या तरतुदी

ब)माहितीचा अधिकार –१ इतिहास ,२ भारतातील पार्श्वभूमी,३ उत्पत्ती आणि पारदर्शकता आणि उत्तरदायित्वाशी संबंध; महत्व-सेवात सुधारणा ,सरकारी कामकाजाचे योग्य आकलन ,वाद मिटतात .४ माहिती आयोग ५ माहितीचा अधिकार कायदा, २००५ ५ कायद्याची उद्दिष्ट्ये ६ माहिती अधिकार कायद्यातील महत्त्वाच्या तरतुदी;अ )कलम -४ –सार्वजनिक प्राधिकरणातील आबंधने आ )कलम -६ –माहिती मिळविण्याकरिता विनंती करणे इ )कलम -१५ – राज्य माहिती आयोग ७)काही यशस्वी कथा – माहिती अधिनियम – २००५

लोकहितार्थ केलेले खटले १)गरज २)लोकहितार्थ खटले कोण दाखल करू शकतो.३)जनहित याचिका दाखल करण्याची प्रक्रिया – माहितीचे संकलन, दावा दाखल करणे, कामकाज.४)काही महत्त्वाच्या जनहित याचिका – पोलिसांचा अमानुषपणा, बालकांचे हक्क, पर्यावरणाचे हक्क.

क )नागरिकांचे वर्ग, सार्वजनिक सेवा हमी अधिनियम-१)नागरिक सनद – गरज, सनदेचे उद्देश, भारतीय परीदृश, नागरिकांची सनद योजना.२)सेवा हमी कायदा – लोकसेवा हक्क अधिनियम – जलद सेवा , सहज पोच, सोपी शुल्क भरणा

### 2)पर्यावरणशास्त्र आंतरदृष्टीदृष्टीकोन

अ )पर्यावरणाच्या दृष्टीकोनातून समजून घेणे –१)परिस्थितीकी शास्त्र – अर्थ –व्याख्या २)व्याप्ती – नैसर्गिक निवास क्षेत्र , जीवसंख्या परिस्थितीकी, परिसंस्था परिस्थितीकी, व्यवस्था परीस्थितीकी, समज परिस्थितीकी, ३)मानववंशीय विचार – मानवतावादी दृष्टीकोनाच्या बाजूने, मानवतावादी दृष्टीकोनाच्या विरोधात ४)जीवन केंद्रित दृष्टीकोन –५)निसर्ग केंद्रित दृष्टीकोन६)महिला केंद्रित परिस्थितीकी –७)संपूर्ण परिस्थितीकी –

ब )पर्यावरणविषयक तत्त्वे -1 १ ) शाश्वत भरभाराट – शाश्वत विकास आणि वाढ .

२ ) प्रदूषकानेच भरपाई देणे तत्त्व-प्रदूषण म्हणजे काय ? प्रदूषक कोण ?३) कार्बन बँक - कार्बन क्रेडिट .

पर्यावरणविषयक तत्त्वे-2 -निरंतरता ,खबरदारीचे तत्त्व,समानतेचे तत्त्व ,मानवी हक्क तत्त्व, सहभागसिद्धांत

### 3)विज्ञान आणि तंत्रज्ञान II

काही महत्त्वपूर्ण आधुनिक तंत्रज्ञान, वैशिष्ट्ये आणि अनुप्रयोग:१ ) लेझर तंत्रज्ञान, - लाइट अॅम्प्लिफिकेशन बाय स्पिमिलेटेड एमिशन ऑफ रेडिएशन लेसरचा वापर रिमोट सेंसिंग मध्ये, जीआयएस / जीपीएस मॅपिंग, वैद्यकीय वापर.प्रकार –रासायनिक लेझर,सेमी कंडक्टर लेझर २ ) उपग्रह तंत्रज्ञान - उपग्रह नेव्हिगेशन सिस्टीम, जीपीएस आणि अयोग्यपणामध्ये विविध उपयोगहवामान आणि हवामान

विश्लेषण.३) माहिती व संप्रेषण तंत्रज्ञान –फायदे –वेळ व काळ ,संवाद .तोटे –उपयोग –शिक्षण ,संरक्षण ,मोबाईल तंत्रज्ञान

४ ) जैवतंत्रज्ञान आणि आनुवांशिक अभियांत्रिकी - जीवशास्त्र आणि वापर, औषधे आणि शेती; अनुवांशिकदृष्ट्या सुधारित वनस्पती, प्राणी आणि मानवी जीवन.

५)नॅनो तंत्रज्ञान - परिभाषा: अभ्यासाचा अभ्यास, नियंत्रण आणि अनुप्रयोग100 एनएम पेक्षा कमी लांबीच्या सामग्री; औषधे, लष्करी बुद्धिमत्ता आणिग्राहक उत्पादने  
तंत्रज्ञानाचे नियंत्रण, प्रवेश आणि गैरवापर-सोनोग्राफी व लिंगभेद चाचणी ,सोनोग्राफीचे साम

५)स्पर्धात्मक परीक्षांसाठी आवश्यक सॉफ्ट कौशल्ये-

काही स्पर्धात्मक परीक्षांची मुलभूत माहिती-1) व्यावसायिक कोर्सला प्रवेश घेण्यासाठीच्या परीक्षा- पदवी प्रवेश परीक्षा, पदवी व्यवस्थापन परीक्षा, सामाईक प्रवेश परीक्षा, शालेय अभिक्षमता चाचणी. 2) केंद्रीय लोकसेवा आयोगाच्या परीक्षा- कर्मचारी निवड आयोग, केंद्रीय पोलिस दल, भारतीय आर्थिक सेवा, भूवैज्ञानिक परीक्षा, भारतीय वनसेवा परीक्षा.3) राज्य लोकसेवा आयोग- बँकींग क्षेत्रातील परीक्षा, विमा क्षेत्र घेत असलेल्या परीक्षा, सेट नेट परीक्षा.

स्पर्धात्मक परीक्षांची सुलभ कौशल्ये-

1)क्षेत्रीय चाचणी माहिती- संख्यात्मक कौशल्ये, माहिती विवेचन, शाब्दिक क्षमता, सुसंगत युक्तिवाद, सर्जनशिलता व सर्वांगीण विचार 2)अभिप्रेरण- संकल्पना, प्रेरणेचे सिध्दांत व प्रकार-अ) मास्लो यांचा गरजांच्या श्रेणीचा सिध्दांत ब) हजबग यांची हायजीन थेअरी क) मॅग्रीगर यांचा क्ष आणि य सिध्दांत ड) मॅकलिन्डस यांची अचिह्ममेंट थेअरी 3) ध्येयनिश्चिती- ध्येयांची छाननी करा, स्टेफेन यांची मानवाला मिळालेली ईश्वरी देणगी संकल्पना अ) ध्येयनिश्चितीचे प्रकार- भौतिक ध्येय, करिअर ध्येय, वित्तीय ध्येय, नातेसंबंध आणि पारिवारीक ध्येय, आनंददायक ध्येय.4) कालव्यवस्थापन- अ)कालापव्यय होण्याची कारणे- अनियोजित कार्यक्रम, अनावश्यक भेटी, पसारा करणे, अनारोग्य. ब) कालव्यवस्थापनाचे मार्ग- ध्येयनिश्चिती, नियोजित कार्यक्रम, वेळेचे वर्गीकरण, वचनबध्द असणे.5) लेखकार्य कौशल्य- अनुच्छेद लिखाण, अहवाल लिखाण, माहिती अधिकारांतर्गत अर्ज करणे, ग्राहक संरक्षणाकडे दाद मागण्यासाठी अर्ज करणे.

प्रकल्प / असाइनमेंट (अंतर्गत मूल्यांकनासाठी)

- 1)अंतर्गत मूल्यांकनातील घटकांसाठी प्रकल्प / असाइनमेंट काढणे आवश्यक आहे.
- 2) विद्यार्थ्यांना संभाव्य विषयांची यादी देणे - प्रत्येक मॉड्यूलमधील कमीतकमी 3सेमेस्टर सुरूवातीस.
- 3) प्रकल्प / असाइनमेंट स्ट्रीट-प्ले / पॉवर-पॉइंट सादरीकरण /पोस्टर प्रदर्शन आणि विषयाशी संबंधित सादरीकरणाच्या इतर पद्धती.
- 4) विद्यार्थी 8 पेक्षा जास्त विषयांच्या गटांमध्ये काम करू शकत नाहीत.
- 5)विद्यार्थ्यांपर्यंत प्रकल्पाच्या / नियुक्त केलेल्या विद्यार्थ्यांची हार्ड / सॉफ्ट कॉपी सादर करणे आवश्यक आहे.